

Eerste waarneming van de Gaffelwaterjuffer (*Coenagrion scitulum*) voor Drenthe en de verspreiding ten noorden van de Rijn

René Manger & Metske van der Maar

rene@mangereco.nl; m.vandermaar@gmail.com

Inleiding

Vanaf 2003 wordt de Gaffelwaterjuffer (*Coenagrion scitulum*) in Nederland waargenomen (Goudsmits 2003). Sindsdien wordt de soort hier steeds vaker gezien en lijkt zich richting het noorden te verplaatsen (Hoppenbrouwers 2023). Naast de eerste waarneming van de Gaffelwaterjuffer in Drenthe wordt in dit artikel een beeld geschetst van de verspreiding ten noorden van de rivier de Rijn.

Waarnemingen in Drenthe 2023

Op 11 augustus 2023 bezocht de tweede auteur (MVDM) het gebied Takkenhoogte in Drenthe. Dit gebied is gelegen ten zuidwesten van Zuidwolde en bestaat uit heide met waterpartijen en een bosgedeelte. Het wordt begraasd door Schotse Hooglanders. Hier zag MVDM een voor hem onbekend mannetje blauwe waterjuffer. Het dier bevond zich op Struikhei (*Calluna vulgaris*) en viel op tussen de Watersnuffels (*Enallagma cyathigerum*) (Figuur 1). Helaas vloog het dier na de foto weg en werd niet meer gezien. Een dag later onderzocht RM naar aanleiding van deze vondst het betreffende gebied op de aanwezige libellen over een oppervlakte van ongeveer 2,5 hectare. Het was mooi zonnig weer en op de heide stond op de lageregelegen gedeelten ongeveer 10–20 cm water (Figuur 2). Gaffelwaterjuffers werden niet aangetroffen. Watersnuffel en Lantaarntje (*Ischnura elegans*) werden het vaakst gezien (Tabel 1).

Waarnemingen ten noorden van de rivier de Rijn

Vanaf 2020 wordt de Gaffelwaterjuffer ten noorden van de Rijn waargenomen. In de periode

2020 tot en met 2023 zijn er 278 waarnemingen met een maximum van 20 individuen van de soort bekend (Tabel 2). Op vijf locaties waar de soort is aangetroffen werd ook ei-afzet waargenomen. De meeste waarnemingen zijn afkomstig uit de duinstreek van Zuid-Holland. De noordelijkste waarneming in de duinstreek dateert van juli 2022 bij Egmond-Binnen (Noord-Holland). In de provincie Utrecht werd de soort het vaakst op de Utrechtse heuvelrug waargenomen. In Gelderland werd de Gaffelwaterjuffer op de Veluwe gezien en in 2023 op meerdere locaties

Figuur 1. Mannetje Gaffelwaterjuffer (*Coenagrion scitulum*) op 11 augustus 2023 in Drenthe.

Figure 1. Male *Coenagrion scitulum* on August 11, 2023 in Drenthe. Photo: Metske van der Maar

Tabel 1. Aantal keer dat andere libellensoorten werden waargenomen in Takkenhoogte, Drenthe, de vindplaats van de Gaffelwaterjuffer (*Coenagrion scitulum*) op 12 augustus 2023.

Table 1. Observations of the dragonfly fauna at the site of *Coenagrion scitulum* on August 12, 2023 Takkenhoogte, Drenthe.

Soort	Wetenschappelijke naam	Aantal
Watersnuffel	<i>Enallagma cyathigerum</i>	76
Lantaartje	<i>Ischnura elegans</i>	29
Tengere pantserjuffer	<i>Lestes virens</i>	10
Gewone oeverlibel	<i>Orthetrum cancellatum</i>	9
Gewone pantserjuffer	<i>Lestes sponsa</i>	8
Grote keizerlibel	<i>Anax imperator</i>	3
Bloedrode heidelibel	<i>Sympetrum sanguineum</i>	1
Bruinrode heidelibel	<i>Sympetrum striolatum</i>	1
Steenrode heidelibel	<i>Sympetrum vulgatum</i>	1

in de Achterhoek (Figuur 3). Ook hier bevindt de soort zich vooral op de zandgronden. In de provincies Overijssel (2022), Flevoland en Drenthe (2023) werd een enkel mannetje Gaffelwaterjuffer waargenomen (Tabel 2).

Discussie

In België is de Gaffelwaterjuffer al in de 19^e eeuw waargenomen (De Knijf et al. 2006) en populaties kwamen er voor tot begin jaren '70 van de 20ste eeuw, waarna de soort een paar decennia niet werd waargenomen. De eerste recente waarneming van de Gaffelwaterjuffer dateert reeds in 1998 van het uiterste zuiden van Wallonië. In Vlaanderen zijn de eerste waarnemingen afkomstig van de kustduinen in Vlaanderen. Reeds in 2003 werden er populaties van honderden dieren geteld aan de kust. In hetzelfde jaar wordt in Limburg (NL) de Gaffelwaterjuffer waargenomen

(Goudsmits 2003). Tot 2010 worden de meeste waarnemingen en individuen in het westen van Vlaanderen gevonden, vooral aan de kust (Figuur 3). Vanaf 2008 werd een vergelijkbare toename van de verspreiding in Nederland vanuit Zeeuws-Vlaanderen waargenomen. Sinds 2010 wordt de Gaffelwaterjuffer op veel meer locaties in België gezien en zijn de meeste waarnemingen uit Vlaanderen afkomstig (waarnemingen.be).

In 2020 en 2021 verscheen de Gaffelwaterjuffer in Zuid-Holland en Utrecht (Figuur 4). De meeste waarnemingen van de Gaffelwaterjuffer in deze regio zijn gedaan in natuurgebieden op bos en heide- en duingebieden, meestal op vennen of andere kleine stilstaande wateren. Een uitzondering is de waarneming van meerdere individuen in een poel midden in het centrum van Utrecht langs het treinspoor nabij het Centraal

Tabel 2. Waarnemingen Gaffelwaterjuffer (*Coenagrion scitulum*) ten noorden van de rivier de Rijn vanaf 2020 (waarneming.nl)

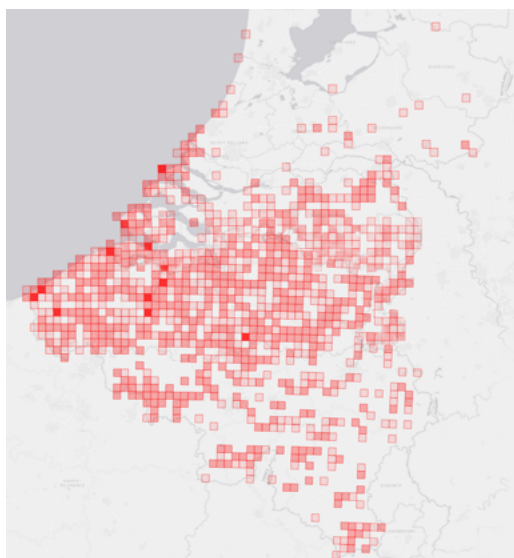
Table 2. Observations of *Coenagrion scitulum* north of the Rhine river from 2020 (waarneming.nl).

Jaar	Locatie & provincie	Aantal km hokken	Max. aantal ex.
2020	Utrechtse heuvelrug (Utrecht)	7	20
2020	Duinen (Zuid-Holland)	3	15
2020	Veluwe (Gelderland)	1	1
2022	Achterhoek (Gelderland)	5	12
2022	Centrale Vlak, Noordhollands Duinreservaat (NH)	1	1
2022	Bentelo, omgeving Enschede (Overijssel)	1	1
2023	Hulkensteinse bos (Flevoland)	1	1
2023	Takkenhoogte (Drenthe)	1	1

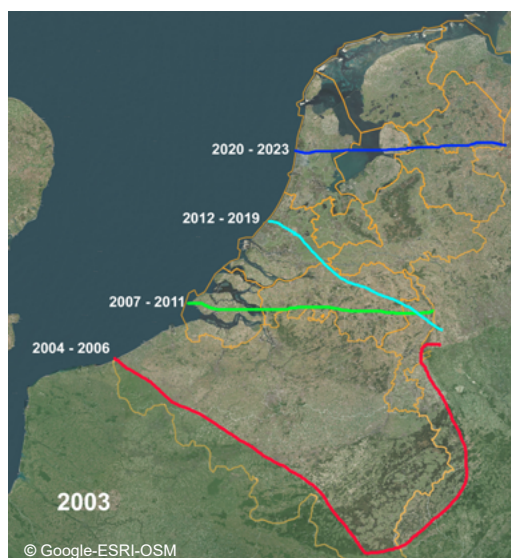
Figuur 2. Vindplaats van het mannetje Gaffelwaterjuffer (*Coenagrion scitulum*) op 12 augustus 2023.

Figure 2. Location of the male *Coenagrion scitulum* on August 12, 2023. Photo: René Manger

Figuur 3. De verspreiding van de Gaffelwaterjuffer (*Coenagrion scitulum*) in Nederland en België (5 km grid) tot en met 2023 (waarnemingen.be, waarneming.nl).

Figure 3. Distribution of *Coenagrion scitulum* in Belgium and the Netherlands (5 km grid) up to and including 2023 (waarnemingen.be, waarneming.nl).

Figuur 4. Verspreiding van de Gaffelwaterjuffer (*Coenagrion scitulum*) per tijdperiode aan de hand van de waarnemingen in België en Nederland in de periode 2003 -2023 (waarneming.nl, waarnemingen.be).

Figure 4. Distribution of *Coenagrion scitulum* per period based on observations in Belgium and the Netherlands in the period 2003 -2023 (waarneming.nl, waarnemingen.be).

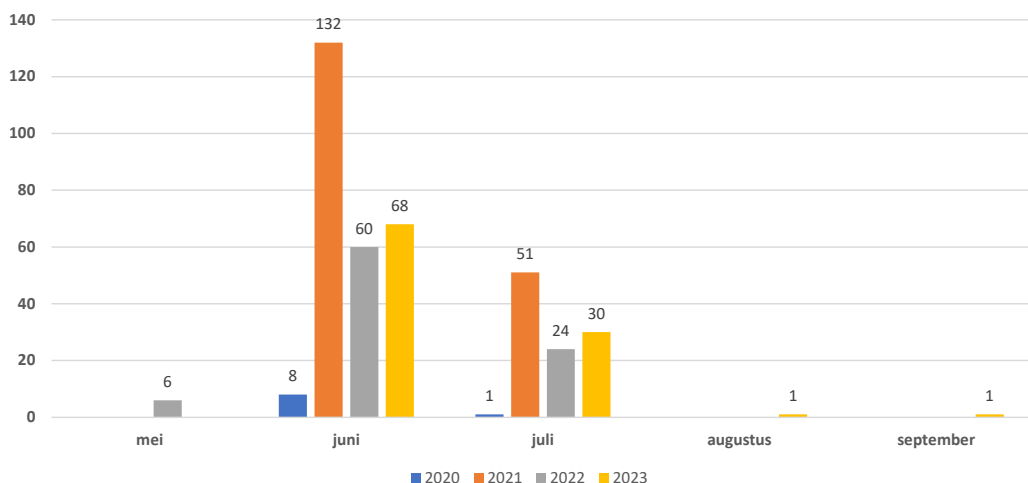

Figuur 5. Waarnemingen van de Gaffelwaterjuffer (*Coenagrion scitulum*) per jaar ten noorden van de rivier de Rijn in Nederland in de periode 2020 -2023 (waarneming.nl). De rode stip (rechtsboven) is de waarneming van de soort in Drenthe.

Figure 5. Observations of *Coenagrion scitulum* per year north of the River Rhine in the Netherlands in the period 2020 -2023 (waarneming.nl). The red dot (top right) is the observation of the species in Drenthe.

station in 2021. De jaren daarna werd de soort er niet meer waargenomen. Het zijn vaak dezelfde locaties waar de soort elk jaar wordt gezien, wellicht te wijten aan het gericht op zoek gaan naar die soort op die locatie. De Gaffelwaterjuffer is in midden-Nederland vermoedelijk op

veel meer plekken aanwezig, maar tijdens inventarisaties gemist. In Gelderland ligt het aantal waarnemingen lager dan in het westen van Nederland en lijkt de Gaffelwaterjuffer zich vanaf 2022 meer in het oosten van de provincie (Achterhoek) te hebben verspreid (Figuur 5).

Figuur 6. Aantal waarnemingen per maand van de Gaffelwaterjuffer (*Coenagrion scitulum*) ten noorden van de rivier de Rijn in Nederland in de periode 2020 -2023 (waarneming.nl).

Figure 6. Number of monthly observations of *Coenagrion scitulum* north of the River Rhine in the Netherlands in the period 2020 -2023 (waarneming.nl).

De meest noordelijke waarnemingen van de Gaffelwaterjuffer boven de Rijn betreffen meestal een enkel mannetje. Wellicht dat deze mannetjes door hun aanwezigheid bij water makkelijker worden waargenomen of dat ze eerder gaan zwerven dan de vrouwtjes.

In België ligt de piek van de vliegtijd in juni en wordt de soort gezien vanaf mei tot september, wat overeenkomt met de situatie in Nederland. De vliegtijd van de Gaffelwaterjuffer ten noorden van de rivier de Rijn loopt vanaf mei tot en met september (Figuur 6), met een piek in juni. De vliegtijd komt overeen met de waarnemingen die bekend zijn uit de zuidelijke provincies van Nederland uit de periode 2008-2023 (NDFF) en ook met België. Op de Utrechtse heuvelrug werd in 2023 de enige september-waarneming gedaan.

Referenties

- De Knijf G., A. Anselin, P. Goffart & M. Tailly (red.) 2006. De libellen (Odonata) van België: verspreiding, evolutie, habitats. Libellenwerkgroep Gomphus i.s.m. Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.
- Goudsmits K. 2003. De eerste waarneming van de Gaffelwaterjuffer (*Coenagrion scitulum*) in Nederland. *Brachytron* 7: 27-29.
- Hoppenbrouwers P. 2023. Eerste waarneming van de Gaffelwaterjuffer *Coenagrion scitulum* in de provincie Gelderland in 2020. *Brachytron* 24: 19-22.

Samenvatting

Vanaf 2020 wordt de Gaffelwaterjuffer (*Coenagrion scitulum*) ten noorden van de rivier de Rijn in Nederland waargenomen. De meeste vindplaatsen zijn gelegen op zandgronden, zoals bos, heide- en duingebieden. De meeste waarnemingen zijn afkomstig van de duinstreek van Zuid-Holland. Elk jaar werd de Gaffelwaterjuffer noordelijker aangetroffen, waarbij de meest noordelijke waarneming uit de provincie Drenthe afkomstig is, toen werd in augustus 2023 een eerste mannetje gezien. De komende jaren zal blijken hoe snel en hoe ver de soort zich noordwaarts zal verspreiden.

Summary

Manger R. & M. van der Maar. 2023. First observation of *Coenagrion scitulum* for Drenthe and its distribution north of the river Rhine. *Brachytron* 24: 23-27.

From 2020 onwards, *Coenagrion scitulum* has been observed north of the Rhine river in the Netherlands. Most of the sites are located on sandy soils, such as forests, heathlands and dunes. Many observations of the species originate from a dune region of Zuid-Holland. Every year more observations were made, and further north. The first *Coenagrion scitulum*, a male, was observed in the province of Drenthe in August 2023. This is the northernmost sighting of the species in the Netherlands. The next years will reveal how fast and how far the species will expand northward.

Keywords: Odonata, Dainty Bluet, distribution, Belgium, the Netherlands, Takkenhoogte